

Rome en Reformatie: een pleidooi voor vereniging

AJ. Plaisier

Luther toen

Zou de Luther van de 16e eeuw uit de kerk van Rome van de 21e eeuw gestapt zijn? Maar is hij dan uit de kerk van de 16e eeuw gestapt of is hij er uitgezet, verbannen? Dat laatste ligt dichter bij de waarheid dan het eerste. Er was voor Luther en zijn getuigenis geen plaats in de Rooms-Katholieke kerk. Op een gegeven moment heeft Luther de consequentie getrokken. Zijn toon werd feller, zijn optreden radicaler, en uiteindelijk was de breuk een feit. Achtereenvolgens passeerden aflaten, de sacramenten, de paus, en door alles heen speelde het principiële *sola fide* en *sola gratia*. Gesteld dat Luther in zijn pleidooi voor de *viva vox evangelica* welwillend was gehoord, dat er een fair debat was geweest, dat Luther beschouwd zou worden als een stem in de kerk, hoe was de geschiedenis dan gelopen? Zou Luther daarmee in een kerk gebleven zijn met een hiërarchie inclusief paus, met zeven sacramenten? Dat is moeilijk te zeggen. Luther geeft er in een bepaalde fase blijk van te beseffen hoezeer een breuk in de christenheid een dramatische gebeurtenis zou zijn en had er veel voor over gehad deze te voorkomen.

Luther nu

Zou de jonge Luther ook nu uit de Rooms-Katholieke kerk zijn gestapt? Gesteld dat hij, als nog steeds *young man* Luther, het verzameld werk van de laatste paus, Benedictus XVI, tot zijn beschikking hebben gehad, dan acht ik het vrijwel uitgesloten dat Luther tot een breuk had besloten. En omgekeerd? Omgekeerd is het een feit dat Luthers Anliegen en veel van zijn theologie intussen door Rome als legitiem geluid in de brede christelijke traditie wordt geaccepteerd. Er zijn zeker na Vaticanum II door rooms-katholieke theologen wel dingen beweerd die nog heel wat verder gingen dan Luther poneerde.

Felix culpa?

We kunnen de geschiedenis niet terugdraaien. Er is een breuk geweest die op een gegeven moment onoverbrugbaar was. Welwillende pogingen van beide zijden om daaroverheen te komen, hebben het niet gehaald. Voortaan zouden Rome en Reformatie gescheiden wegen gaan. Kijken we terug op vijf eeuwen geschiedenis dan is er bij alle ellende en narigheid (godsdienstoorlogen!) reden om van een *felix culpa* te spreken.

Reformatie

Een bepaald type christelijk geloof, dat zeker ook zijn wortels in het Nieuwe Testament heeft, is met kracht tot ontwikkeling gekomen. De kerk van de Reformatie is de kerk van het Woord. Het grijpt terug op Paulus, die de verkondiging van het evangelie van het kruis zo sterk heeft beklemtoond. Woord wil zeggen: nabijheid, maar tegelijk ook soeverein, als een steeds opnieuw zich voltrekkende macht die mensen in vrijheid stelt. Het is het glanzend besef dat God mij aanspreekt en mij tot een persoonlijk, gelovend antwoord opwekt. Dat gaf deze kerk ook een bij uitstek pastorale gestalte, waarbij het woord in al haar vervoegingen wist door te dringen tot in de diepste zielenroerselen van het menselijke hart. Het is de kerk waarin de Bijbel een ontketend Woord is gebleken, hoezeer ook het gevaar van 'ieder zijn eigen Bijbel' vaak de kop heeft opgestoken.

Rome

De kerk van Rome is de kerk van het 'zijn', als ik het zo mag typeren. De kerk waarin een diep bewustzijn is van de aanwezigheid van Jezus Christus die de kerk in alle waarheid leidt. Een besef van incarnatie, van een objectieve waarheid die zich sacramenteel doorzet in deze wereld. Van het besef dat de kerk de gestalte is van het koninkrijk en daarom ook tot een zichtbaar *dominium* heeft geleid. Een besef dat de kerk als lichaam van Christus het

nest is waarin de veren van de jongen worden gewassen. Het is de kerk van de priester die in Gods naam bij het breken van het brood mag zeggen: *hoc est corpus meum*. Est, ja, het is zo, het is geen gedachte, maar een werkelijkheid, die in het geloof mag worden ontvangen.

Struikelblokken?

Twee gestalten, maar één Heer en één doop. Waarom moeten deze twee gestalten gescheiden blijven? Het is zo gemakkelijk om daarin te berusten, om het gewoon te vinden, om zelfs met geen haar op je hoofd te denken aan toenadering, laat staan vereniging. Dat het een schandaal is dat de kerk gescheurd is, dat gaat zo langs ons heen. Er zijn argumenten genoeg te bedenken. Struikelblokken in de leer, in het leven, in de cultuur. Wat weerhoudt ons om als protestanten een concrete stap te maken?

Veel van de scheidslijnen die in de dialoog tussen Rome en Reformatie aan de dag treden, zijn dunner dan die er in de afzonderlijke kerken zelf zijn, ook al lijkt dat voor het oog anders te zijn. *De leer van de rechtvaardiging*, het grote struikelblok in de 16e eeuw, is dat niet meer; het verschil dat hierin bestaat tussen Rome en Reformatie is niet kerkscheidend.

De eucharistie? Daar zal het beeld in de dialoog tussen Lutheranen en Rome er wat anders uitzien dan tussen Calvinisten en Rome, maar ook hier houd ik het erop dat er geen kerkscheidende verschillen zijn. Wij geloven in de reële tegenwoordigheid van Christus, daar waar wij in geloof brood en wijn ontvangen, nadat de instellingswoorden zijn uitgesproken en de heilige Geest is aangeroepen. Dit alles ingebed in de dienst van de kerk en de ambtelijke bediening, in opdracht van de Heer.

Maria? Wij geloven dat zij Moeder Gods is, dat zij zalig is door te verwijzen naar haar Zoon. Dat zij ook als dé gestalte van de kerk voor ons bidt, zoals dat op een andere wijze de heiligen, levenden en doden, doen. Moet de kerk splijten over de vraag in hoeverre Maria al eerder zo geheiligd is dat ze niet door de erfzonde is besmet? Of dat ze opgevaren is ten hemel, wat toch ook met Henoeh en Elia het geval is? Hier zou in ieder geval zoiets als een vrije ruimte gecreëerd kunnen worden.

Is het dan uiteindelijk toch het *pausdom*? Daar zit gevoelsmatig de meeste pijn. Hier heeft Vaticanum II ten opzichte van Vaticanum I een andere toon gezet. Toch denk ik dat hier overeenstemming bereikt kan worden, als de paus gezien kan en mag worden als herder van de herders, wiens volmacht is ingebed in dat van de kerk die door de Geest wordt geleid en die vooral het zichtbare teken van eenheid van de kerk en haar ambtelijke dienst is. Ik ben geneigd om de vraag die Mark A Noll en Carolyn Nystrom stellen met de titel van hun boek: *Is the Reformation over?* dit met een voorzichtig ja te beantwoorden. Ik denk dat de verschillen tussen Rome en Reformatie wel serieus zijn, maar dat ze in een geest van liefde en in liefde tot de waarheid zouden kunnen leiden tot een eenheid in verscheidenheid.

Niet oecumene van grootste gemene deler

Ik ben niet voor een oecumene van de grootste gemene deler. Zonder in details te treden waag ik het er toch op te zeggen dat een bepaald soort van oecumene van de basis, die na Vaticanum II op gang kwam, vaak een te korte polsstok heeft gehad. We kunnen niet de waarheid inruilen voor de consensus of de leer voor de praxis. Veel van wat we nu als oecumenische winter beschouwen is wel terug te voeren op het mislukken van deze vorm van al te kortademige oecumene. Pas als we met elkaar niet minder maar meer gaan geloven, zal oecumene en zal een kerkvereniging kunnen bestaan. Als het gaat om de waarheid zal het er toch om gaan dat we met elkaar verder groeien in Christus, de waarheid. Daar zien we God zij dank de tekenen van, die ons hoopvol maken. Als over de rechtvaardiging door het geloof, dat door de Reformatie als *articulus stantis vel cadentis ecclesiae* werd gezien, overeenstemming is gevonden, is er een grote stap gezet.

De antichrist

Daar komt bij dat vereniging niet meer een vrijblijvend iets is. Weten we al in welke tijd we leven? Weten we al dat de kerk in al haar voegen kraakt?

In het jaar 1900 publiceerde de Russische schrijver Solowjew een novelle met als titel *De Antichrist*. Die vertelt van een weldoener die absolute macht krijgt en als sluitstuk van zijn beleid de oecumene wil forceren. Op een groot congres in Jeruzalem in een tempel die ook paleis is, krijgt hij grote delen van de rooms-katholieken, oosters-orthodoxen en protestanten met zich mee. In dankbaarheid buigen zij voor de wereldleider, die dan een groot magiër als paus benoemt. Maar drie gaan er niet mee, Paus Petrus II, de oudste Johannes en professor Ernst Pauli. Ze schuiven hun stoelen bij elkaar en weerstaan de verleiding van deze valse oecumene. Uitgedaagd door de keizer om hem te erkennen als grote weldoener der mensheid stijgt de spanning en als de oudste Johannes de keizer voor antichrist heeft uitgemaakt wordt hij getroffen door een bliksemflits. Datzelfde gebeurt met Paus Petrus II. De overgebleven gelovigen verlaten onder leiding van Ernst Pauli de zaal. De lijken van Johannes en Petrus liggen op een tempelplein, er is groot feest maar de kleine schare van getrouwen viert niet mee. In de nacht na het feest komen zij op het tempelplein en zien daar de lijken liggen. Als ze deze meenemen openbaart zich de genade van God en beiden staan op. Dan zegt de oudste Johannes:

"Kinderlein, so sind wir also noch nicht getrennt! Ich aber sage euch jetzt, daß es an der Zeit ist, das letzte Gebet des Christus zu erfüllen, das Er für seine Jünger betete, daß sie eins sein mögen, wie Er und Sein Vater eines sind. Um dieser Einheit in Christi willen, meine Brüder, wollen wir unserem geliebten Bruder Petrus unsere Verehrung darbringen. Möge er in diesen letzten Tagen die Schafe Christi weiden! So soll es sein!"

en hij omarmt Petrus. Dan treedt ook professor Pauli toe en zegt tegen de paus:

"Tu es Petrus!" - das ist jetzt erwiesen und für uns bestätigt." Und er faßte seine Hand mit seiner Rechten, während er die linke dem greisen Johannes reichte und sagte: "So also - Väterchen - sind wir eins in Christo.

En zo voltrok zich in het duister van nacht op een eenzame hoogte de vereniging van Petrus, Johannes en Paulus en van de kerken die zij representeren.

Het is tijd voor radicale stappen

Wij zijn van elkaar weggebroken in een tijd waarin er nog zoiets als een objectief bestand van waarheid, goedheid en schoonheid was. We konden ons, zo meenden we, gescheidenheid permitteren. Die tijd is voorbij. De kerk dreigt van de kaart geveegd te worden. De kerk staat nu voor de vierschaar van de wereld en wordt veroordeeld wegens machtsmisbruik en hypocrisie.

En daarom is het tijd voor radicale stappen. Het is tijd voor een erkenning van de kant van de Reformatie dat de kerk van Rome de kerk is van de eeuwen die teruggaat op de apostelen. Dat God door afvalligheid en corruptie heen deze kerk trouw is gebleven. Dat het christendom natuurlijk op vele manieren zich had kunnen manifesteren in de wereld, maar dat het déze weg is gegaan. Erkenning van de dienst en de bediening van deze kerk, inclusief haar hiërarchie van bisschoppen onder de paus. Erkenning, en de bereidheid zich bij deze kerk te voegen, om dan vervolgens samen de kerk van Christus te zijn in dit deel van de wereld. Omgekeerd is nodig dat de scheiding in de 16e eeuw niet gelijk gezet kan worden met afvalligheid, maar met een buiten de kerk terecht komen van vitaal christendom, dat vervolgens ook tot kerkelijke gemeenschap is uitgegroeid, die voor miljoenen tot zegen is geweest, tot op de huidige dag. Dat de ontdekkingen van kerk-zijn en van christen-zijn het waard zijn ingedragen te worden in de ene kerk, waarbij veel van het geloofsgoed, de spiritualiteit, de theologie en de kerkvorm een erkende plaats krijgt binnen deze ene kerk.

Urgentie

Ik zie in ons deel van de wereld de onderscheidingen betekenisloos worden ten opzichte van een cultuur die het christendom achter zich meent te moeten laten. Ik zie veel protestantisme uit-geleefd. Weer een kerkje erbij? Kan een kerk wel verder als ieder zijn eigen Bijbel heeft en gezag een vies woord is? Als de binding aan de objectieve gestalte van Christus de Heer altijd weer aan subjectivisme ten onder dreigt te gaan. Ik zie veel rooms-katholicisme vermoeid en verkrampt. Alsof het zich te zeer vermomd heeft in cultuur-katholicisme en nu dat laatste wegvalt lijkt het geloof en het kerk-zijn zelf ook het loodje te leggen. Ik zie bij Pinksterkerken dat bij alle kritiek op de kerk als instituut kerken oprichten booming is, maar dat het steeds opnieuw opkloppen van religieuze energieën en soms het appèl om voor weer een nieuwe leider de portemonnee te trekken een keer aan een einde komt en het verlangen naar de kerk met een hoofdletter K groeiend is. Niemand kan zich beroemen op een 'zie, de kerk des Heren, dat zijn wij'. Wij gaan allen onder een gericht door.

Zijn dit signalen die ons aan iets mogen herinneren? Herinneren hieraan dat de kerk niet van ons is. Dat is dat de kerk van ons afgenomen kan worden, ook als een oordeel over ons kerkje spelen, onze ontrouw en ongeloof, ons misbruik en mislukkingen, om opnieuw aan ons gegeven te worden. De kerk is van Christus. Alleen dit diepe besef zal ons bij elkaar brengen, maar zal ons dan ook werkelijk bij elkaar brengen. Dat zal een verzoening geven die een teken zal zijn, een teken aan de wand van de tijd. Het zal een vrede geven die bestand is tegen alle ja maars. We kunnen niet op onze eigen manier zalig worden. We kunnen dat alleen in de gemeenschap van de heiligen, in het ene lichaam van Christus. Laten we ernst maken met deze opdracht. Laten we nederig zijn om de ander uitnemender te achten dan onszelf. Laten we niet blijven vastplakken aan de wetten van de historie maar op Hem letten die de Heer is van de historie en bezig is zijn kinderen weer bij elkaar te brengen.

Lezing 18 mei 2019, bij 50-jarig bestaan Raad van Kerken Amersfoort

Dr. Arjan Plaisier is predikant in de Protestantse Kerk Nederland